

Резензија

М. Паркић. Феникс сина
Београд. 1992.

Јужнословенски филолог.
1993. - XLIX

Стр. 253-257

МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ, *Фоника стиха*, Научна књига, Београд, 1992, 349 стр.

Студија **ФОНИКА СТИХА** др Милосава Ж. ЧАРКИЋА односи се на типолошко и функционално проучавање гласовне структуре стиха, као једног од три битна нивоа стиховног израза: метричко-ритмичког, фонијског и металогијског. Истраживање овако насловљено захтијевало је од аутора разграничења која су се тичала дефинисања, утврђивања обима распростирања гласовних понављања у стиховноме дискурсу. Да би реализовао постављени задатак, М. Ж. Чаркић полази од основних теоријских и практичних резултата у теорији стиха, а посебно од ставова руских формалиста и тартуско-московских семиотичара. Сама књига је добила на ширини и темељитости тиме што је анализа заснована и на теорији информације и комуникације.

Истраживање гласовне структуре стиха (или фонике стиха) аутор базира на материјалу поезије српских неосимболистичких pjesника, у првом реду Брацка Миљковића, Милована Дапојлића, Велимира Лукића, Драгана Колунције и Божидара Тимотијевића, који нису чинили одређен покрет или правац у нашој послјератној литератури, већ младу књижевну групу што је писала на приближним или сличним естетским убјеђењима. Међу њима, поред много тога заједничког, велика је разлика у избору pjesничке форме. Појавили су се 50-их година, а припадају другој генерацији послјератних српских pjesника. У начину изражавања у великој мјери су се користили симболичким стилским поступком (претежна употреба слободног стиха, инсистирање на музици као битном структурном принципу, необавезна употреба риме).

* **ФОНИКА СТИХА** састављена је од слиједећих дијелова: 1. УВОД (7 – 12); 2. **ОКАЗИОНАЛНА ГЛАСОВНА ПОНАВЉАЊА** (13 – 236), (а) *Асонантска понављања* (акцентовани и неакцентовани вокали) (14 – 72), (б) *Асонантска понављања* (акцентовани вокали) (73 – 116), (в) *Алијтерациона понављања* (116 – 164), (г) *Асонантско – алијтерациона понављања* (165 – 193), (д) *Основне функције оказиналних гласовних понављања* (193 – 236); 3. **КАНОНСКА ГЛАСОВНА ПОНАВЉАЊА** (237 – 306), *Рима* (238 – 306), (а) *Неки аспекти гласовне структуре риме* (238 – 279), (б) *Основне функције риме* (280 – 306); **НАПОМЕНЕ** (307 – 326); **СПИСАК СКРАЋЕНИЦА** (327); **ИЗВОРИ** (328); **СПИСАК ЦИТИРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ** (329 – 334); **ПРЕДМЕТНИ РЕГИСТАР** (335 – 345); **РЕГИСТАР ИМЕНА** (346 – 349).

Уводни дио даје теоријски оквир у који аутор смјешта конкретну анализу. Сложеност проблема који се разматра долази од тога што се у овој области преплићу и укрштају проблеми теорије и историје литературе, теорије стиха, стилистике, науке о језику, статистике, теорије информације, музике, акустике, психологије и др. Стога Чаркић гласовним понављањима приступа као интердисциплинарним феноменима. Он сматра да се тешко може гласовна структура стиха посматрати аутономно и изоловано од сазнања које пружају друге лингвистичке и њелингвистичке дисциплине. При томе конкретно има у виду фонетику и, посебно, експерименталну фонетику. С друге стране, у самој теорији стиха (која обухвата ритмику, строфику и фонику) постоје различите теорије и струјања. Све то, наравно, морало је да се одрази и на структуру Чаркићеве књиге, јер је он био принуђен да се одређује за методолошки поступак који би се могао досљедно примијенити и до краја извести. У овоме дијелу аутор даје кратку анализу онога што је до сада у теорији стиха урађено и што се непосредно односи на саму тему. При томе Чаркић показује да је проучио сву релевантну литературу и да је стекао чврсту теоријску подлогу за конкретно истраживање. О томе говори и чињеница што се у избору феномена које разматра концентрише на оно што је суштинско. Наравно, његов основни задатак је био да главни проблем истраживања — *гласовна понављања* теоретски осмисли и тиме створи себи упориште за анализу поезије српских неосимболиста. М. Ж. Чаркић истиче да се понављања јављају као организационо начело свих структурних нивоа и аспеката поетског текста, да све врсте понављања — понављање гласова и гласовних секвенци као основне гласовне оркестрације у стиху, риме у стиху, понављање акцентованих и неакцентованих слогова у стиху, понављање стихова и њихова комбинација, композиционих елемената, успостављање хармоније и контраста — чине структуру поетског текста, поезије, омогућавајући јој да „исцеди све сокове из језика“.

Гласовна понављања М. Ж. Чаркић разматра у неколико праваца: 1) дефинисање предмета, 2) типолошко одређење, 3) класификација, 4) начин манифестовања, 5) обим распрострањања и 6) откривање основних функција у стиховном дискурсу. Вриједност оваквог приступа састоји се у томе што је аутор водио рачуна о томе да гласовне структуре стиха представљају хијерархију гласовних понављања различитог квалитета и квантитета и што је полазио од тога да су та понављања битан конструктивни елеменат у структурирању поетског текста. На концепцију истраживања утицао је и Чаркићев став да са аспекта поетске комуникације није важно како је настала гласовна структура (гласовна понављања) — свјесним поступцима pjesника, његовом интуицијом или сасвим случајно — већ да су она присутна као дио поетске структуре и да у себи носе информацију. Овоме ставу могло би се с правом приговорити са аспекта неких лингвистичких дисциплина (као што је, рецимо, стилистика), међутим чињеница је да такво мишљење Чаркић складно уклапа у општу концепцију своје студије.

Прво поглавље посвећено је типолошким и функционалним истраживањима околиналних гласовних понављања. У првом његовом ди-

јелу извршена је анализа асонантских понављања, која се односе како на акцентоване тако и на неакцентоване вокале. Гласовна понављања овог типа Чаркић анализира у различитим врстама поетског дискурса — у контексту: а) једног стиха, б) двају или више сусједних стихова, в) једне строфе, г) граничних стихова двију сусједних строфа и д) цијеле pjesме. Анализа је показала да се, у зависности од врсте контекста и мјеста јављања, појављују два основна типа гласовних понављања: контактна и дистантна, док у зависности од позиције у контексту, као и од његове врсте, долази до појаве композиционих гласовних понављања. У односу на први дио поглавља, други се тематски сужава тиме што се анализирају понављања само акцентованих вокала. Аутор сматра да су акцентовани вокали изложени посебном интонационом притиску и да они, као такви, представљају центар говорног такта, односно метричко-ритмичке јединице те да стога битно утичу на општу слику ритмичке конфигурације како стиха тако и ширег контекста. Трећи дио првог поглавља посвећен је алитерационим понављањима. У српској неосимболистичкој поезији Чаркић налази слиједеће типове понављања: вишеструко понављање једног гласа (моноалитерација), двоструко и вишеструко понављање двају гласова (биалитерација) и двоструко и вишеструко понављање трију и више гласова (полиалитерација). Тим појмовима аутор прилази селективно и концентрише се на дубоку алитерацију (паронимску атракцију), односно на понављање двају, трију и више гласова у двије или више гласовно сродних ријечи. У четвртном дијелу првог поглавља анализирају се асонантско-алитерациона понављања која аутор назива здруженом асонанцом и алитерацијом. Пети дио посвећен је основним функцијама околиналних гласовних понављања. Овај дио можда је најинтересантнији јер задира у недовољно проучену и изузетно суптилну и сложу област. Ради се о материји (поетској структури) која није статична и лако мерљива. Проблем је и у томе што је доста тешко повезати два не баш блиска нивоа језичке структуре — гласовни и семантички. М. Ж. Чаркић покушава и успијева да објективно и аргументовано укаже на функцију гласовних понављања не упадајући у замку субјективизма, који представља доминантно обиљежје многих истраживања датога проблема. Вриједност овога дијела студије је у томе што је њен аутор доста успјешно извршио категоризацију околиналних гласовних понављања према њиховој основној функцији. Анализом српске неосимболистичке поезије Чаркић долази до закључка да се могу разликовати следеће функције: 1) орнаментална, 2) симболичка, 3) ритмичка, 4) синтаксичка и 5) семантичка.

Друго поглавље посвећено је канонским гласовним понављањима (повнављањима чија се регуларност употребе и редослијед јављања може без тешкоћа уочити и предвидјети). Типичан облик таквих понављања јесте рима. Аутор у овој студији указује на основне аспекте риме: границу риме, мјесто риме у ријечи, њен квантитет и квалитет. У зависности од броја идентичних поновљених гласова Чаркић разликује слиједеће врсте риме: једнофонемску, двофонемску, трофонемску, четворофонемску, петофонемску, шестофонемску и седмофонемску. А према дистрибуцији

поновљених гласова издваја изоморфну, метатезну, епентетску и метатезно-епентетску. Као у првом поглављу, аутор и овдје улази у сложену област семантике и покушава да осмисли сва значења риме у српској неосимболистичкој поезији, проналазећи тако њену (а) звуковну (еуфонијску), (б) организациону, (в) ритмичку и (г) семантичку улогу, које подробно анализира наводећи велики број примјера за сваку од њих.

Након пажљивог читања **ФОНИКЕ СТИХА** може се из ње извући неколико основних закључака. *Прво*, околиционална гласовна понављања, под којима се подразумевају гласовна понављања чију је регуларност, редослед и законитост употребе тешко предвидјети у било којој врсти контекста, чине важан фактор гласовне структуре стиха. Док се први вид таквих понављања-контактна понављања заснивају на принципу остваривања контакта и по хоризонталу (контекст једног стиха) и по вертикали (контекст више сусједних стихова), дотле је дистантни тип остварив једино по вертикали (контекст строфе, контекст граничних стихова сусједних строфа и контекст читаве pjesме). Посебну врсту чини композициони тип, који заузима истакнуте позиције у стиху (почетак стиха, мјесто цезуре и крај стиха). *Друго*, асонантска понављања у форми моноасонанце, биасонанце и полиасонанце представљају специфично организоване поетске структуре, а не случајне графичке датости. Алитерациона понављања, као и асонантска, употребљавају се у својству различитих стилистичких и других поступака, а каткад и у версификацији. Асонанца и алитерација у неким случајевима дјелују заједно, што даје посебан звуковни квалитет те стога имају важну улогу у гласовној структури стиха. Сазвучја оваквога типа испољавају се у облику контактних и дистантних гласовних понављања. *Треће*, између гласовне структуре и смисаоног слоја поетског дјела постоји већи број међуслојева (поетских и/или језичких) који представљају нужне љествице у хијерархији од гласовне структуре (као најнижег) до његове семантике, значења (као највишег нивоа). Анализа показује да издиференцираност појединих поетских (и језичких) слојева (нивоа) у највећем броју случајева зависи од стила самога pjesника, али и од ширине контекста и начина његова структурирања. *Четврто*, материјалност гласа може се у одређеном поетском контексту подударати са његовом семантиком, изражавајући његову унутрашњу супротстављеност, али може стајати и у потпуној опозицији његовом садржају. *Пето*, глас своје функције остварује посредно па је у истраживања неопходно уносити извјесну дозу условности. *Шесто*, пошто је умјетнички текст, а самим тим и текст поезије, сложено изграђен смисао, сви су његови елементи смисаони елементи. Зато су и гласовна понављања дио свеколике „архитектоники“ књижевног текста. *Седмо*, гласовним понављањима као једним од поступака накнадног уређења текста улапчвају се минимални знакови (речи) у маркантне асоцијативне низове, тј. комплексне знакове. *Осмо*, рима као гласовна супстанца језика има веома важну улогу у гласовној структури стиха. Висок степен гласовне уређености истиче звуковну, еуфонијску улогу риме. Чаркићево истраживање показује да се сви типови риме изражавају преко њена четири аспекта: границе, мјеста у ријечи, квантитета и квали-

тета. Она има еуфонијску, организациону, ритмичку и семантичку улогу. Рима у поезији српских неосимболиста стоји у одређеној зависности од осталих гласовно-метричких особина стиха. Она је у комплементарном односу према гласовној хармонији стиха оствареног преко асонанце, алитерације и асонантско-алитерационе везе.

Из изложеног се може видјети да понуђена студија **ФОНИКА СТИХА** има очигледну научну тежину, логичку заснованост и изразиту актуелност. Овом књигом М. Ж. Чаркић дао је утемељену критичку и научну анализу проблема који код нас нису довољно изучени. При томе је показао одличну упућеност у теоријска достигнућа науке о стиху, стилистике и лингвистике XX стољећа. У начину изражавања успио је да на лијеп и сажет начин презентира сложену знагствену проблематику, захваљујући прије свега једноставном, јасном и преглантном стилу. Укупна анализа базирана је на методологији која се досљедно проводи од почетка до краја (што је једна од позитивних страна истраживања). Због свега наведеног **ФОНИКА СТИХА** др Милосава Ж. ЧАРКИЋА представља значајан допринос нашој теорији стиха, стилистици, теорији књижевности и лингвистици.

Москва

Бранко Тошовић